

GLASNYT

Udgivet af Glashistorisk Selskab Aalborg * 1976

Nummer 60.

marts 2014

28 årgang

Indhold.

Side. 3-5 Lommelærken med landbrugssymboler fra Holmegaard. Artk..v/JFR

Side. 6-7 Referat fra klubaften den 29.01.14

Side. 8-12 De lange, brede facetter. Artikel v./ Torben Errboe.

Side. 13-18 Referat fra mødet den 12.02.14 Causeri om karafler og drikkeglas m.v

Side. 19-27 Potteovnen og dens virkemåde. Artikel af Jørgen F. Rønnest

Side. 28 Nyt samarbejde mellem FG, GSH og GSAa*1976

GLASNYTs redaktion adresse:
Glashistorisk Selskab Aalborg*1976
Postboks 543, 9100 Aalborg.
Besøg hjemmesiden: www.gsaa1976.dk
eller www.glashistoriskselskabaalborg.dk
Ansvarlig redaktion:

Poul Schjelder – TLF. 98 38 12 26
Mail : gsaa1976@gmail.com
Erling Vadgaard - TLF. 86 41 91 94
Irene M. Kristensen - TLF. 86 27 22 96
Bente Hansen - TLF. 98 38 33 54

Tryk : Schjelder / KONICA MINOLTA digital kopiprinter

KONICA MINOLTA

Konica Minolta Business Solutions Denmark a/s
Gøteborgvej 1, 9200 Aalborg SV
Tlf. : 72 21 21 21 FAX : 72 21 27 02

Rettelse til GLASNYT nr. 59

**Vi beklager at i referatet fra den 9. oktober 2013
Har skrevet *Rosental* det rette navn er ROSENDAHL**

Besøg siden: <http://www.rosendahl.dk/> Rosendahl Design Group

Lommelærken med landbrugssymboler fra Holmegaard.

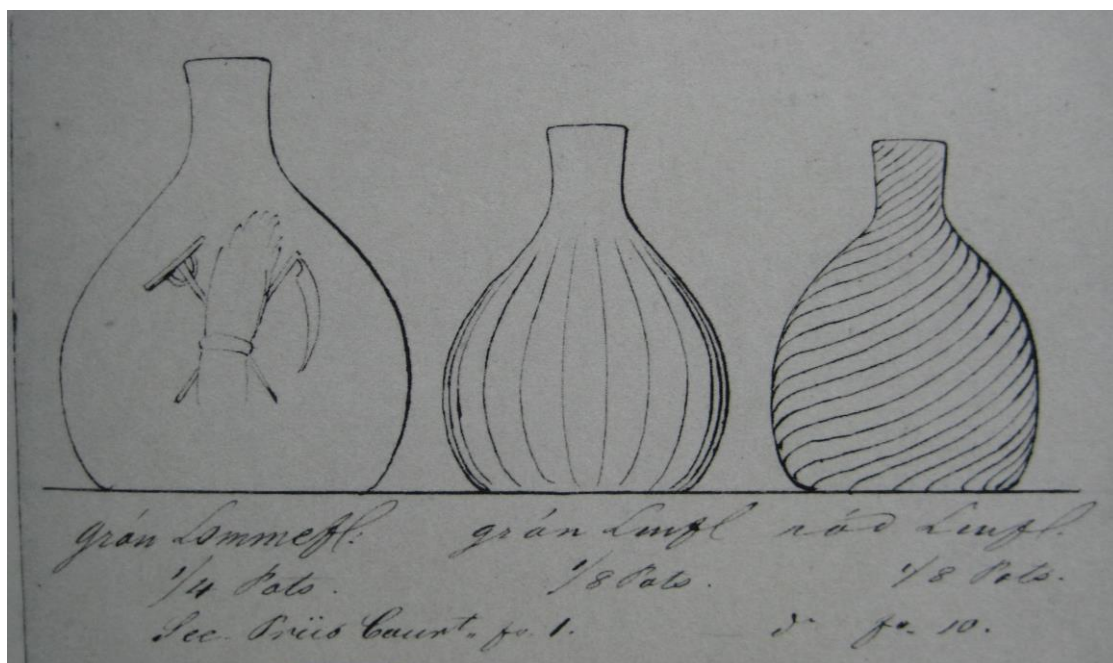
I Holmegaards kat. 1853 er der vist en lommeflaske på side 31 med landbrugs-
symboler (neg, le og rive) på den ene side - hvad der er på den modsatte side - hvis
der da er noget, er uvis, da det ikke angives.

Denne lærke kendes ikke - tilsyneladende, hvilket godt kan undre en, da så godt som
alle glasvarer fra kataloget kendes. Der findes dog enkelte undtagelser, bl.a.
hankekruget vist på side 14 øverst t.v., som ikke kendes - endnu, så vidt jeg ved.

Hvorfor eksisterer den ikke?

Da lommelærker var en efterspurgt vare i datiden, må salget af den vare på den tid
være gået strygende, hvilket under normale forhold må betyde, da den jo er ukendt, at
den enten:

1. Ikke er produceret (kun på tegnebrættet).
2. Alle fremstillede eksemplarer er gået til (itu), uden at end ikke et skår kendes.
3. Der er dog en sidste mulighed, som angivet efterfølgende (Ikke identificeret).

Udsnit af Holmegaards kat. 1853 med den omtalte 1/4 pot lommeflaske vist t.v..

Hvad ved vi.

Der findes en lommelærketype, som man jævnligt støder på, som er identisk i form og størrelse og med næsten samme motiv, som lommelærken fra Holmegaards kat. 1853, blot er motivet med landbrugssymboler mere udførlig, idet der er anbragt ekstra neg, men de andre detaljer er ret ens. Den lommelærke kendes i næsten alle farver - også flaskefarver, den lommeflaske har man fundet en del skår af i Conradsminde tomt.

Da glasskårene fra Conradsminde tomt ikke med sikkerhed kan henføres til Conradsmindes produktion (1), men kan komme fra andre danske eller udenland-ske

glasværker, vil jeg fremkomme med nogle betragtninger i relation til dette.

Jeg skrev i min artikel ”Noget om Conradsmindes glasskår”:
At efter min mening, så kan glasskårene fra Conradsmindes tomt ikke bruges til noget som helst, da skår ikke kan fortælle historie.

Men det er et citat, som trods alt har et enkelt forbehold, for man må nok konstatere mht. til glasskårene fra tomtten, at de, når man tager alt i betragtning, tros alt kan fortælle nogen historie, idet alle skår – hvis de er købeskår – er opkøbt her i landet, og derfor må have været i brug her, **og hvis nogle skår fra**

tomtten forekommer i en lidt større mængde, så kan man udlede af det, at produktionsstedet med ret stor sikkerhed må være et dansk glasværk, og det er jo en god oplysning.

Lommelærken - vist ovenstående, som der er fundet flere skår af i Conradsmindes tomt. Den findes med 2 forskellige bagsider: Hest og Fugl (sidstnævnte er der ikke

fundet skår af i tomten), og det er måske netop af den grund, at man i Holmegaards kat. 1853 ikke viser bagsiden (hvis det da er bagsiden, hvilket kan diskuteres), for der kunne jo tænkes flere andre muligheder mht. bagsidemotivet.

Der er flere glasinteresserede, der mener, at det må være den eftersøgte lommelærke fra Holmegaards katalog 1853 - side 31, som der findes skår af i Conradsminde tomt, især når man tager i betragtning, at tegningerne i Holmegaards katalog 1853 i enkelte tilfælde er ret upræcise mht. dekorationer - jf. vinløvsdekorationen på snapseglass nr. 1 - sammenholdt med, at vi ikke har noget som helst bevis for, at den lommelærketype er fremstillet på Conradsminde.

Bagsiden af ovenstående lommeflaske vist i helhed og med forstørret udsnit.

Konklusion.

Det har da også i flere år fremgået af Glashistorisk Selskab Holbæks virtuelle museum, hvor man om den her omtalte lommelærke skriver: *I D.G. 1825-1925 henføres flasken (lomme flasketypen med hest) til Conradsminde, men er sandsynligvis fra Holmegaards glasværk 1853.* Dette synspunkt kan jeg fuldt ud tilslutte mig, faktisk er jeg af den opfattelse, at jeg ikke blot er ret sikker – men temmelig sikker på, at den her omtalte lommelærke med landbrugssymboler og hest/fugl er fremstillet på Holmegaard Glasværk.

27.11.2013 Jørgen F. Rønnest / mail: jronnest@hotmail.com

Note.

1. Jørgen F. Rønnest: Noget om Conradsminde glasskår. Glasnyt nr. 59.

Onsdag den 29. januar 2014 kl. 19:30

På HUSET, Teaterloftet, 2'sal, i østfløjen,
Hasserisgade 10, 9000 Aalborg.

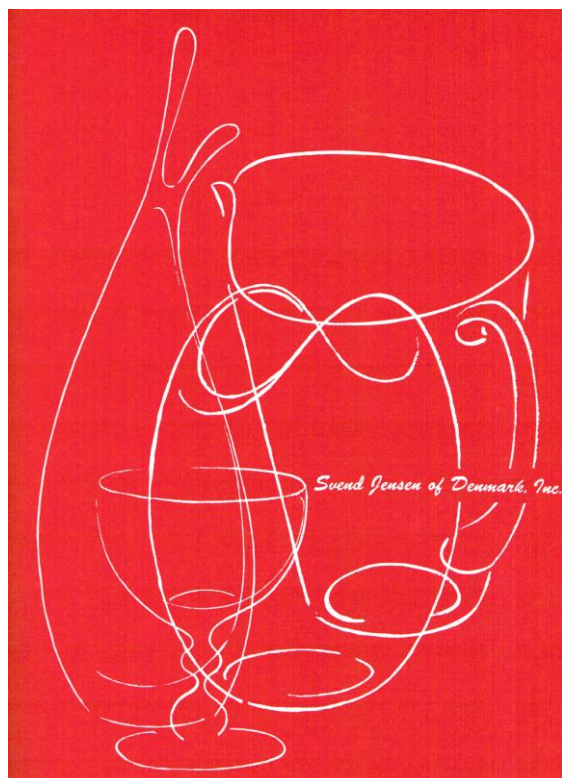
KLUBAFTEN

Med emnet

Holmegaards Glas for eksport til USA

(udlevering af årgaven)

"Holmegaards Glasværk og Svend Jensen of Denmark"

I et dumt snevejr var antallet af fremmødte beskedent, men vi fik udleveret årgaven, som i år var et udateret katalog om Holmegaards Glasværk og Svend Jensen of Denmark, Inc.

"Kataloget er udgivet i 1960'erne over de glas som blev importeret fra Holmegaard til grossistfirma Svend Jensen of Denmark Inc. U.S.A."

En del af de fremmødte havde medbragt spændende glasting og gode fund, der blev studeret og diskuteret. Vort bibliotek var som sædvanlig på klubaftener fremlagt og da vi også fik kaffe og kage, blev det en rigtig hyggelig aften, der dog stoppede lidt tidligt p.g.a. vejret.

SB.

De lange, brede facetter

Torben Errboe

Det er ofte blevet fremhævet, at der er forbløffende fin overensstemmelse mellem det tegnede forlæg i Holmegaards kat. 1853 og det færdigproducerede glas. Selv med de uundgåelige håndværksmæssige variationer er det, hvad de tidligste glas angår, næsten altid muligt at identificere en tidlig glasvare ved hjælp af parallellen i tegningerne. Vel at mærke, hvis glasset altså er fra Holmegaard!

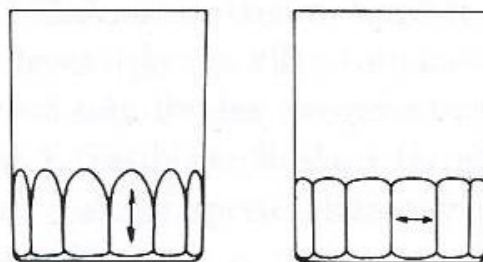
En af de tegnede detaljer på en del af de slebne stilkglas er nogle lange og brede facetter på kummen. Dette kendetegn er tilsyneladende ikke blevet synderligt diskuteret i samlerekredse. Da mange samlere jo er interesserede i de tidligste glas, vil jeg derfor i dette indlæg ud fra nogle fotos og valgte eksempler samt med god hjælp fra *Dansk Glas* forsøge at belyse denne tidstypiske slibning. For nogle samlere velkendt stof, for andre forhåbentligt lidt nyt.

Nu er det naturligvis ikke udelukkende de lange og brede facetter, der tyder på et glas med produktionsår omkring midten af 1800-tallet. Der skal andre ting på bordet, før vi måske føler os overbevist. Ud over de traditionelle bedømmelseskriterier for tidligt producerede danske glas, vil der i indlægget blive nævnt nogle supplerende træk.

Med og uden hoved

Et begreb, der i alt fald for undertegnede har været vanskeligt at forstå, er betegnelsen *facetter med og uden hoved*. Denne skelnen forklares ud fra sliberetninger, når facetten skal fremstilles, her vist på vandglas.

De tidligste facetter er – som i denne artikel – slebet på langs af glasset på en sådan måde, at facetten opadtil munder ud i en blød, men ret spids kurve, stort set uden mærkbar overgang, her kaldet uden hoved (t.v.). Senere blev facetterne slebet på tværs af glasset, hvilket med-

førte, at de opadtil efterlod en skarp kant eller hoved (t.h.). Det er dog problematisk alene at anvende disse to slibe-teknikker til tidsbestemmelse, da der ofte kan fornemmes en mindre overgang mellem facet og glas, så tvivlen om med eller uden hoved kan let melde sig. Det er som nævnt karakteristisk, at de tidlige facetter uden hoved er spidsere opadtil, så det ikke-slebne vinkelparti mellem de enkelte facetter – V'et – bliver spidsere og mere udtalt. Endvidere er disse facetter ofte meget ujævne og primitive og ikke alle lige høje, men alle er planslebne, dvs. ingen konkaviteter.

Stor, skarp mollex

Dette foto af to facetslebne glas af madera-størrelsen viser t.v. et typisk Chr. VIII glas, dvs et facetslebet Berlinois. Det udbydes af alle danske glasværker. Holmegaard nævner det for første gang i priskuranten fra 1867. Glasset t.h. er en tidlig forløber for

dette glas, men er ikke direkte nævnt i kat.1853. I et af eksemplarerne af priskuranten findes glasset imidlertid nævnt som *Viinglas no. 31* (se DG, fig. 67) :

31. a 6 1/3 1/4 flaben 12/1/1/2
32. flaben 12/1/1/2
fl: milt - 26/3 pny

Vi ser her ret tydeligt de omtalte høje og brede facetter, der spidser opad mod kummens kant. På grund af bredden har disse

tidlige glas logisk nok færre facetter omkring kummen. I dette tilfælde har glasset t.v. 11 facetter, glasset t.h. 9.

Fotoet viser også et andet typisk træk for mange tidlige stilkglas, nemlig den store og skarpe mollex under kummen. På tegningerne i kataloget fremgår på hvilke typer, den store mollex kan genfindes.

En parallel til den tidlige udgave af den slebne Berlinois ses på typen med **lang sleben knap**. Denne specielle knapfacon findes tegnet i kat.1853 på andre glas, men glassene t.v. er ikke vist i kataloget. Typen er dog er som glasset på foregående foto tilføjet i et eksemplar af priskuranten som *Viinglas no. 32* (se ovenfor). Findes også som snapseglass.

Slibningen på knappen på vin- og maderaglasset er ført op på den store mollex under kummen. Dette har på dette foto synsmæssigt til dels fjernet det markante indtryk af størrelsen af mollex.

Glas med retvendt baluster

Som så mange andre glastekniske detaljer er disse lange og brede facetter næppe en dansk opfindelse. Ser vi på disse to vinglas, er glasset t.v. måske et af forbillederne.

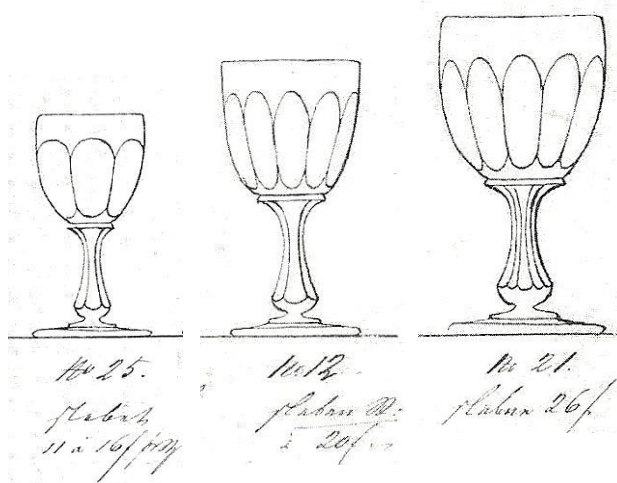
Det er et stort, tungt krystalglas på 13,5 cm med stort set samme karakteristika som vinglasset t.h. fra Holmegaard. Trods sin umiddelbare lidenhed har dette sidste glas

en normal vinstørrelse på 12 cm og har 9 facetter.

Det store glas er ikke let at placere, men er i alt fald af nordeuropæisk oprindelse, engelsk eller tysk er en oplagt mulighed. Der er kun 6 af de meget brede facetter på den store kumme, som af samme grund nødvendigvis må have en anselig godstykkelse, så sliberen ikke gik igennem under fremstillingen af de store, plane flader.

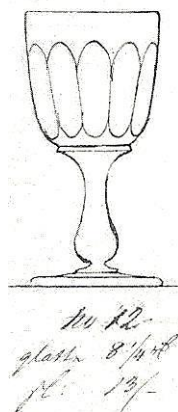
Vinglasset med denne **slebne stilk** fra Holmegaard er i tegninger i kat.1853 på pag. 5 vist som no. 21. Typen ses også som snaps og madera, henh. no. 25 og no.12 (pag. 3 og 4).

Tegningerne fra kat.1853 af henh. snaps, madera og vin. Faconen på kummen virker lidt mere rundbuet på tegningerne.

Denne type med den retvendte, slebne balusterstilk er vanskelig at finde, især snapseglasset er ekstremt sjældent. Måske er samlere tilbøjelig til at overse typen, fordi den ved første øjekast ikke umiddelbart virker specielt dansk.

Samme type blev også produceret med **glat stilk**. Det er kun maderaglasset, der er tegnet i kataloget. Men det fremgår dog af teksten i prislisten, at både glasset til vin og snaps også er blevet fremstillet med den glatte stilk.

Maderaglas no. 12 og tilsvarende vinglas. De er begge med den glatte baluster. Højde 12 og 10.5 cm. Henh. 8 og 7 facetter.

Denne tegning af maderaglas no.12 åbner øvrigt op for en lidt spidsfindig diskussion. *Dansk Glas* anfører, at både det her fotograferede maderaglas med de brede facetter (DG fig. 67) samt glastypen kaldet Fr. VII (DG fig. 91) – fra 1867 opr. markedsført som servicet ”Guillaume II” - kan tilbageføres til den viste tegning i kat.1853. Det kan naturligvis ikke afvises, men hvis det er tilfældet, må vi betragte de sjældne glas med de brede facetter og glat stilk som tidlige forløbere for Fr. VII. Det er absolut en mulighed.

Maderaglasset med de brede facetter t.v. er her sat sammen med to størrelser af snapseglasser fra serien Fr.VII.

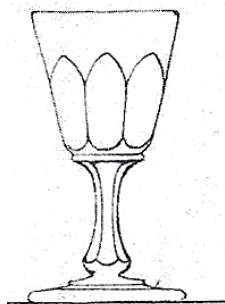
Trods mange lighedspunkter er det på det sidste foto forholdsvis enkelt at se forskel på de to typer. Fr. VII – de to størrelser snaps til højre - mangler den store mollex under kummen, og facetterne er ovale, tætstillede og slebet ca. midt på kummen.

I den forbindelse kan det virke misvisende, at DG på fig. 89 og 91 benævner denne dekoration **olivslibning**. I modsætning til facetterne, der er plane, er den egentlige olivslibning udført på et hjul med rund bane, hvorved der fremkommer hule fordybninger (*Ordlisten*, DG). Det er ikke tilfældet på bl.a. disse glas, hvor slibningerne er helt plane. Her er der faktisk tale om facetter med olivform. Den traditionelle olivslibning kommer først frem sidst i 1800-tallet og ses på mange glas, som det eksempelvis fremgår af katalogbladet fra ca. 1900. Indrømmet, noget pedantisk!

Der findes endnu en type drikkeglas med retvendt baluster. Kummeformen er ligesidet og spidsere end på de hidtil omtalte. Jeg har kun kendskab til to glas af denne type, begge snapseglass og begge i Heerings samling på Hempel Glasmuseum, men der findes sikkert flere.

Det ene med sleben stilk er her fotograferet på Anneberg - ikke særligt imponerende, men det er taget for nogle år siden gennem glasset i en af monterne med glas fra Holmegaard.

Ved lejlighed håber jeg, der bliver en mulighed for at få glassene fotograferet uden for montren.

no 27
H. Heering
11.2.16

Snapseglas no.27 med slebet, retvendt baluster. Kat.1853 viser ingen tegninger af madera- og vinstørrelsen af denne type.

Hele snakken om de brede facetter og den store mollex kan måske nok virke lidt langt ude for de fleste, bl.a. fordi disse tidlige glas er så fåtallige. Men også spændende, for hvis man som interesseret køber får fokus på disse detaljer, dukker der forhåbentlig nogle op hos private, på messer eller på de utallige loppemarkeder. Der *må* være flere derude!

Causeri om karafler og drikkeglas m.v

Hvorfor egentlig samle på glasgenstande? Her er nogle bud på nogle muligheder:

Kan det være fordi vi synes de er spændende – måske så spændende, at vi ligefrem giver os til at forske i dem?

Er det, fordi vi synes de er smukke og/eller skønne at bruge?

Appellerer de til et eller flere af vores samlergener?

Har man fået den ide, at de en slags værdigenstande, som man kan tjene på eller bevare sine værdier i?

Lad os se lidt på de enkelte muligheder.

Hvorvidt et drikkeglas er spændende, så spændende at vi prøver at afdække dets baggrund og det specielle ved dette glas, ja så kan vi da bare tænke på gamle drikkeglas med f.eks. egeløv. Det er da noget der er skrevet meget om.

Det er sjovt med et glas med en inskription, der kan fortælle noget om i hvilken anledning, glasset er blevet produceret. F. eks. glas fra 1888-udstillingen (1), HG nr. 100), glas fra Skipper, Nr. Sundby Vinhandel, før 1920(2) og likørglas, Fr-cia, før 1919

Glasset med ”billede” af udstillingsbygningen, er måske heller ikke så let at blive klog på. Dette eksemplar har staveformen Kjøbenhavn, som var den gængse staveform før 1900. På et lignende eksemplar, som Harald Roesdahl i sin bog Gamle glas og karafler (1977) har afbildet, staver man Köbenhavn. Sammen med andre detaljer får det forf. til at antage, at glasset kan være fra Flensborg.

1. Glas fra Udstillingen i København 1888.

2. Glas fra Skippers Vinhandel

3. Nøgen Jomfru

Den næste gruppe: Smukke/skønne i brug. Her har vi nok alle nogle favoritter, f. eks. HG's Nøgen Jomfru(3).

Samlerinstinkt: Der er nok ikke mange, der kan sige sig fri for, at der er et eller andet, de samler på.

Hvordan kan et samlerinstinkt opstå mht. glas?

Mon ikke det bl.a. kan ske ved at man får nogle glas, dele af et stel eller blot finder et enkelt sjovt glas, f.eks. på et loppemarked.

Mange samlere vil ofte specialisere sig i en bestemt kategori: Snapseglass, karafler, ølkrus, saltkar og hvad man nu ellers synes er sjovt.

Registranter og systematisering af glas i samlinger.

Ja, begynder man med at sætte glassene ind i et skab eller blot på en hylde får man før eller siden et problem med hvad man har – foruden hvor man får plads til dem.

Så er det, at man let kan komme til at anskaffe noget man har, hvor 1 stk. ellers er nok, eller undlader at købe noget som man faktisk skulle have haft til samlingen.

Jeg startede for mange år med at lave en registrant over danske glas. Det gik egentlig fint i lang tid. Så opdagede jeg ganske langsomt at der manglede glas i diverse kataloger. Jeg havde for så vidt fået et praj om det i Mogens Schlütters Danske snapseglass. Jeg fandt flere eksempler på det efterhånden.

En gang fandt jeg på et marked en traditionel klukflaske, Viol 1950 i ravgul. Jeg har til i dag ikke fundet nogen oplysninger, om at den findes i denne farve. Til gengæld kender jeg nogle, der også har karaflen i rav. Fandt for nogle år siden et snapseglass i Gisselfeldstellet i samme farve. Så er det at man spørger sig selv om det nu hænger sammen og hvordan. Snapseglasset er i Holbæks registrant og med en note om at glasset i denne farve ikke er registreret i nogen katalog.

Vi må nok indrømme, at vi i dag er godt dækket ind med beskrivelse af glas indtil 1965. Herefter er det meget mere pauvert. Holbæks registrant er nogenlunde overskuelig, fordi de har lavet genremæssige og tidsmæssige inddelinger og her kan man også finde glas efter 1965, men det er stadig for få de har med.

Og rent apropos dette så nævner Holbæk kataloger med glas efter 1965. Dem får vi måske at se engang. De er stærkt savnet hos mange.

Der findes også andre steder, hvor man på nettet kan være heldig at få hjælp til at bestemme, hvad det er for et glas, og evt. også finde oplysninger om det. Jeg har dog også somme tider tænkt om oplysningerne er troværdige nok. Indtil videre tror jeg normalt på dem - med mindre jeg sidder inde med andre informationer, der modsiger dem.

Næstved Museums register over Holmegårds glas bliver utvivlsomt også godt og forhåbentlig kommer der nogle genveje så det bliver let finde ind til det man søger.

Bland de danske drikkeglas som jeg har brugt nogen tid på at finde oplysninger om kan nævnes: Likør/snapseglas som jeg første gang faldt over for 10-15 siden. Der var en handlende, der kunne skimte en tekst på glasset, men ikke tydeligt. Det viste sig så, at glasset var fra Kastrup Glasværk og vist i katalogen fra 1910 som nr. 22. Inskriptionen viste sig være: J.C.Eriksens kemiske Fabrik A/S, Fredericia SUNDHEDSLIKØR, ætset. Fabrikken ser ud til at lukke i 1919 og lokalerne åbner som skole i 1920. Glasset har sikkert være anvendt som reklame og kan også godt være fulgt med flasken da det er et billigt glas. Glasset findes også med guldkant, og sleben dobbelbort. Ka. nr 128 (1924) er magen til, men har kugleslibning.

Karafler, klukflasker og lignende er – som tidligere antydte - nok manges store svaghed, og det er såvel gamle som nye. Egentlig samler jeg ikke på glas før 1925, men jeg kan ikke dy mig for af og til at anskaffe nogle fra før 1925 når jeg finder nogle der tiltaler mig eller pirrer min nysgerrighed, og hvis de er til at betale.

Jeg vil tro, at de fleste af os har eller er fascineret af de bemalede violklukflasker, som findes i mange forskellige bemalinger, forskellige propper og også sandblæste. Her er det også sjovt at se, hvordan svenskerne har lavet nogle tilsvarende. De kendteste klukflasker kan man jo glæde sig med at se i Kastrups og Holmegårds kataloger.

Og så til **Karafler, foglietter, klukflasker og lignende.**

Altså ene designede glasflasker til at have vin og spirituousa i. Her er et område, hvor der er udvist stor opfindsomhed og blevet udviklet mange perler.

Jeg tænker her bl. a. på HG's: Morgenlærke, der har et snapseglas som prop, Bjæskflaske, Kluk-kubus og den kry Snapsehane (5) .

4. Nøstetangen, rep.

5. Snapsehane

6. Genbrugsflaske

De ældste slebne karafler bærer i høj grad præg af et ”internationalt” design og er derfor ofte vanskelige at placere i den region, hvor de er fremstillet. Det er vel først i 20’er, der kommer ”karafler” der i form kan kaldes dansk design. Så kommer bemalingerne i 30’erne og de følgende par årtier. Derefter kommer der mange ”flasker” til snaps især i 60’erne og de følgende årtierne. Mange er ualmindelig smukt designede, men ikke altid lige praktiske dvs. f.eks. meget tunge: Regiment, (tæt på 2 kg.) eller upraktiske at hælde af som f.eks. KÆMPEHIVERTEN.

Under og lige efter sidste verdenskrig indsamlede HG brugte flasker til omsmelting, men en del f.eks. likørflasker blev genbrugt. For at gøre dem attraktive blev de bemalet og forsynet med en ny prop. Nogle havde de såkaldte toldnumre (tal der blev anvendt i forb. med toldvæsenets opkrævning af afgifter) i bunden af flasken sammen med evt. andre angivelser. Disse flasker kunne uden videre genbruges, når de blev rensat og fyldt op samt forsynet med en prop og en ny etikette (6).

Norske glas

Så vier vi lige de norske glas en smule opmærksomhed. Det eneste gamle glasværk, der har overlevet er Hadeland og det kan vel med rette kaldes Norges svar på Holmegaard. Det har været virksomt siden 1760erne og har ligesom Holmegaard opslugt mindre glasværker i tidens løb, som for eksempel Nøstetangen. Det har for øvrigt også samarbejdet med Holmegaard, som fik solgt varer gennem Glas-magasinet i Oslo. Når butikken udgik for et dansk glas kunne man godt finde på at få det lavet på Hadeland.

Det er produceret mange forskellige glasemner især glasservicer og karafler på Hadeland. Den tidligere direktør på Hadeland, Jens W. Berg har lavet 2 publikationer: Hadelands Karafler 1865-1996 & Hadelands vinglas 1865-1996. Hadeland har også en flot salgskatalog.

Det kan vel ikke komme bag på nogen, at deres glas i flere tilfælde også laves i udlandet, bl. a. i Kina. De er dog så reelle at de angiver det på emballagen.

Det andet større glasværk i Norge hedder Magnor og blev oprindeligt oprettet i 1896 som en filial af EDA, der lå lige på den anden side af den svensk-norske grænse. Det skyldtes noget med afgifter, at den norske afdeling blev etableret, og den fortsatte efter, at Eda blev nedlagt i 1953.

Magnor laver mange fine ting og så afgjort af høj kvalitet (f.eks., serien Skute (snaps og øl))

Svenske glasbruk

Lad os lige vende tilbage til Eda. Det lå et godt stykke nord for hovedvejen mellem Oslo og Stockholm og op til grænsen, og op til jernbanen mellem Oslo og Stockholm,

7. Karaffel fra Björkshult 8. Flaske fra Boda 9. Øl og snapseglas fra Älghult

Edas placering skyldes områdets store skove. Og da jernbanen kom, blev det et godt sted for fabrikation og distribution til både Sverige og Norge og i mindre målestok også til andre lande. De havde en meget stor produktion. Deres prøvesamling var oppe på ca. 60 000 genstande da værket lukkede. Da Eda lukkede blev deres forme solgt til andre glasværker, og da man i forvejen i høj grad lavede de samle glasting blev det endnu vanskeligere at finde ud af, hvor tingene kom fra, med mindre de havde et eller andet særpræg, som man ikke genfandt hos andre producenter. For øvrigt er der et mindre men meget interessant museum i det område, hvor Eda lå.

To citater af en virkelig kender af svensk glasproduktion (Gunnar Lersjö) belyser det så godt:

”Både Eda og Geijersfos (Magnor) producerede gjenstande som var lig de fra mange svenske glassverk. Produkterne var identiske med engelske, franske, belgiske og tyske modeller. Av de blåste og slippede glasset er modellerne lig produkter fra Hadeland”

” Danmark var storkund (hos EDA) nær det gällde servisglas. Dit gick både äldre och nyare serviser av Edas ordinarie sortiment men också specielle modeller, som gjordes efter danska prover”

Først omkring 1930, da man på grund af krise måtte lukke mange glasværker kom der gang i designede glas, bl. a. hos EDA og Kosta. Der var på dette tidspunkt ca. 30

glasværker tilbage når man fraregner producenter af vinduesglas og specialprodukter som elpærer og produkter til laboratorier m.v.

Edvard Strömberg var en virkelig drivkraft ikke mindst i denne. Designeren over dem alle var hans hustru Gerda, der også var tilknyttet Eda. Hun har en væsentlig andel i det nye glasdesigns succes. De stod også begge to bag oprettelsen af den kunstnerisk velanskrevne Strömberghyttan.

Der er flere fremtrædende glaskunstnere som Simon Gate og Edward Hald, der virkede sammen især i mellemkrigstiden, begge tilknyttet Orrefors i den periode, som man kalder Orrefors første storhedstid.

Vi støder af og til på nogle glas fra Björkshult designet af Carl Einar Borgström. Det er ofte røgfårvede glas og karafler, pressede og med relief (7).

Et glas der bl.a. bærer teksten Koldinghus og i bunden 700 dukkede op og jeg kunne ikke se, hvor det kom fra. Lidt detektivarbejde afslørede imidlertid, at glasset var fremstillet i anledning af Koldinghus's 700 års jubilæum, og at glasset er fremstillet hos Björkshult sikkert først i 70'erne.

Glasværket lukkede i 1978, og jeg formoder, at der gik mange glasvarer til Danmark ved denne lejlighed - til nedsat pris.

Jeg har både et snapseglas og et ølkrus som måske skal kædes sammen med dette. Jeg så engang kruset i en markedsbod. Indehaveren påstod, at det kom fra Odense, hvor hun selv havde været med til at pakke dem til levering til butikker. Måske kunne de have købet restpartier og så solgt videre – måske som en mulighed for at tjene lidt ekstra. En overgang var der i hvert fald en del karafler, glas og ølkrus på markedet fra Björkshult.

Erik Höglund er en meget alsidig kunstner, der var maler og som også lavede mange skulpturer. Ikke så underligt, at han også virkede som designer for flere svenske glasværker bl.a. *Boda* fra 1953-73. Måske er det i denne periode han designede en del ”flasker” med kvindeskulpturer og oftest i ravfarvet glas (8). Vi ser dem ofte på markeder.

Et tilfælde gjorde, at jeg fandt et ølglas fra Älgshult, formet som en omvendt ølflaske og lavet i to størrelser ”halv” og ”hel” øl. Det pudsige ved det var, at jeg kort forinden havde set et snapseglas hos en bekendt som fortalte, at han havde købt det i en butik sammen med en brun hivertflaske og fik at vide, at de hørte sammen og at begge var fra HG. Ved at se nærmere på glasset og flasken blev det klart for mig at de var lavet samme sted og at glasset evt. godt kunne bære betegnelsen 1/12 øl (9).

* * *

Stærkt forkortet udgave af foredrag (med mange illustrationer) 12. 02. 2014 i
Glashistorisk Selskab, Aalborg. Forf.: Knud Madsen

Potteovnen og dens virkemåde.

For en glashistorisk interesseret er det primært glassene og deres oprindelse, der optager en, men med den interesse følger også behovet for viden om den øvrige glashistoriske udvikling, som f.eks. hvordan en potteovn er opbygget og virker.

Konstruktion.

I bogen ”Dansk glas 1825-1925” er der et meget informativt afsnit om glasovne skrevet af afdøde underdirektør Mogens Schlüter, Holmegaard Glasværk. Afsnittet er meget oplysende, hvad angår den historiske udvikling af glasovne i den periode.

Op til ca.1860 var alle danske smelteovne af typen potteovne med 4-6 åbne digler - kaldet potter samt ofte 2 bukke (små potter)til mængden, som glasmassen benævnes. I den historiske beskrivelse får vi et indgående kendskab til de forskellige ovntyper, men kun lidt om arbejdet på et glasværk på den tid, som f.eks. hvad lavede de enkelte medarbejdere, og hvordan var deres arbejdsgang hver især.

- Glasmagerens arbejde er man ikke i tvivl om, og det uanset om han er grønt-, flaske-, bouteille-, hvidt-, medicin- eller pingelglasmager.
- Ovnpasser eller fyrbøder eller skyrer (udtales sjører – af tysk: schürer= fyrbøder). Hans arbejde bestod i at tænde op og holde ild i ovnen, samt, hvilket var hans primære opgave, at sørge for at ovnen, efter den normale indkøring (opvarmning) på ca. 3 uger, altid i ovngangen har en tilstrækkelig høj temperatur, så mængden (glasmassen) blev blank, dvs. færdigsmeltet og klar til at arbejde med for glasmagerne.
- Plegeren/plejeren er den person, som passer køleovnen/kølebanen, og som sørger for, at de producerede glasemner bliver afkølet med passende hastighed, så man undgår spændinger i glasset og dermed undgår for store tab.
- Glassmelterens arbejdsgang er mere uklar. Ud fra stillingsbetegnelse ved man selvfølgelig, at hans arbejde hovedsagelig bestod i at blande råmaterialerne (mængden) i det rette forhold og fylde potterne, så glasmagerne efter smeltningen altid havde den rigtige mængde at arbejde med - så vidt så godt.

Arbejdsvilkår.

Efterfølgende spørger man: Hvordan sørger smelteren for, at glasmageren altid har den rette blanke mængde, og at der er nok af den? Hvis man læser i glaslitteraturen, så er der forskellige divergerende udmeldinger om potteovnen og dens virkemåde.

Af de spredte oplysninger om potteovnen i glaslitteraturen er det dog muligt at finde entydige oplysninger, som samlet udgør en helhed, og som må siges at være pålidelig og kompetent, hvilket ikke mindst skyldes øjnevidneskildringer i datiden, som da en journalist fra ”Dagens Nyheder” i 1869 besøgte Aalborg Glasværk og efterfølgende i

en artikel fortæller om værket og dets produktion. I artiklen fortæller han, at flaskeafdelingen arbejder i døgndrift og at der skiftes arbejder hver tolvte time, samt at afdelingen for hvide glasvarer kun har været i drift et par år.

Journalisten skriver således, efter at have fået demonstreret, hvorledes en flaske fremstilles i flaskeafdelingen ved flaskeovnen:

*Der pustes på denne måde årligt ca. en million flasker, **der arbejdes dag og nat, idet der hver tolvte time skiftes arbejder**, og det er strengt arbejde, som fordrer både megen legemlig anstrengelse og stor agtpågivenhed, men usundt skal det ikke være. Men der er endnu en afdeling tilbage, som vi skulle bese, det er den, hvor de **hvide glasvarer forfærdiges**, dels alle slags flasker, lige fra små medicinflasker til halvbouteiller, dels de mange forskellige arter af drikkeglas, lampe-glas.....*

Smeltere.

Vi ved ud fra de glasmagerskattelister (2), der er bevaret fra Aalborg Glasværk for årene 1885-87, at glasværket beskæftigede 2 smeltere i grøntglasafdelingen og 2 smeltere i afdelingen for hvide glasvarer, som journalisten fra "Dagens Nyheder" benævner afdelingen med hvidtglasovnen på den tid (1869).

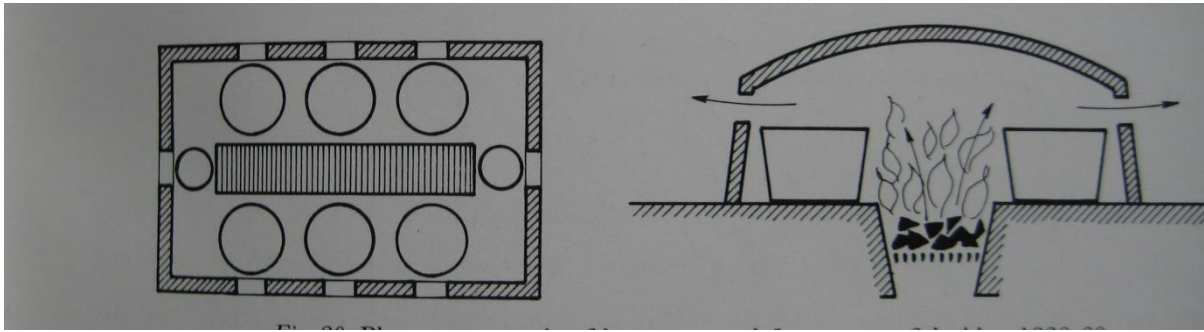
Hvad mon deres arbejde bestod i udover at blande råmaterialerne og fylde diglerne op, når der var behov for det, og hvorfor var der 2 smeltere i hver afdeling?

Hvis vi skal henholde os til de oplysninger, som journalisten fra "Dagens Nyheder" fremkom med, så foregår arbejdet i døgndrift med 2 skift i døgnet af hver 12 timer, hvilket passer godt med, at der er 1 smelter på arbejde på hvert skift i hver afdeling.

Ovngange.

Vi ved fra glaslitteraturen, at Conradsminde i godsejer A. Th. Schüttes tid som fabrikant havde 4 ovngange (3), der strakte sig fra efteråret et år til foråret det efterfølgende år dvs. 1840/41, 1841/42, 1842/43 og 1843/44. Desværre får vi ikke nogen forklaring på ovnens virkemåde og om arbejdsprocessen i enkeltheder. Men en ovngang er den periode ovnen er i uafbrudt drift dvs. mere eller mindre opfyret, før ovnen stoppes permanent pga. ovnens reovering eller årstiden (man skal jo nå at være klar til efteråret mht. reovering af ovnen, nye potter fremstilles mm.).

Tiden fra foråret til efterår blev brugt på reovering af ovnen, idet en glasovn på den tid højst holdt 1 år, samt på fremstilling af potter, idet det på den tid også var en glasmageropgave. Potterne fremstilles i potteskabet og var på den tid ret små (lave og brede) og indeholdt kun ca. 200 kg mængde - de var af typen åbne potter (senere i århundredets slutning brugte man lukkede potter, som beskyttede mængden mod forurening). Potterne på den tid havde en kort levetid – højst 1-2 måneder, idet godstykkelsen kun var ca. 2 ½ cm, de blev derfor hurtigt tyndslidte og revnede og måtte udskiftes.

Potteovn c. 1825 med 6 potter + 2 Bukke og ildsted midt i. Indfyring i begge ender.

Potteovnen man brugte dengang kaldes en ”Langovn”, da der kun kan sættes ekstra potter i den type ved at forlænge den. Den ovntype var eneste type i Danmark i perioden 1825- c.1865. Bemærk at anfangehullerne, som bruges til at fylde potterne med mængde og anfange blank mængde, også er aftræk for røgen. Det var først med opfindelse af den ”Belgiske ovn 1840”, man fik aftræk med skorsten.

Efter starten på en ovngang gik der en rum tid med at få ovntemperaturen op i smeltetemperaturområdet (c.3 uger) - da brændslet på den tid var tørv, der ikke havde så stor brændværdi og derfor ikke udviklede så meget varme. Glas er karakteristisk ved ikke at have et fast smeltepunkt, det bliver blødere og blødere ved stigende temperatur over en vis grænse og stivere og stivere ved faldende temperatur, det menes at smeltetemperaturen dengang kun var omkring 1200-1300 gr. Celsius, hvilket så også var arbejdstemperaturen for glasmagerne, men også hvad de ildfaste materialer i ovn og potte kunne tåle, uden at det gik for meget ud over holdbarheden.

For at nedsætte smeltetiden i ovngangen på de enkelte potter brugte man derfor til c. 1850 at smelte i 2 omgange, først for-smeltede man råmaterialerne i en fritteovn til en såkaldt fritte (på Holmegaard kaldet ”Askeovn”, senere brugte man også på Aalborg Glasværk en såkaldt ”Brændeovn”, her blev fritten dog fremstillet meget anderledes). Fritten blev herefter knust og sammen med glasskår påfyldt potterne, hvilket nedsatte smeltetiden i potteovnen. Der var glasværker på den tid, der udelukkende smeltede på glasskår, men det bedste resultat fås med max. 20-30 % skår.

I ”Dansk Glas” skriver Schlüter udførligt om, hvordan man foretager udskiftning af dårlige potter, en proces man i ovnopbygningen har taget hensyn til, idet ovnvæggen ud for de enkelte potter relativt nemt kan nedbrydes og opbygges. Det nævnes ikke hvilke foranstaltninger, der var nødvendig - hvis der var nogen – for at bringe ovnen i en tilstand, der var påkrævet i relation til den såkaldte ”**potteindsætning**” (se ordliste), som iflg. Schlüter virker meget dramatisk for beskueren.

Potteovnen kontra Wanneovnen.

I sin gennemgang af glasovne skriver Schlüter (4), efter at have nævnt wanneovnen i sin historiske gennemgang, følgende om potteovnen i relation til wanneovnen:

Potteovnen er i sin drift diskontinuerlig. Der er kun en bestemt mængde glas til rådighed, når den er brugt må potterne fyldes op igen, smeltningen påbegyndes, og først efter at glasset er færdigsmeltet – blankt – kan arbejdet begynde igen. I gamle dage med de lidt effektive ovne vidste man aldrig, hvornår glasset var blankt, og man havde det for os mærkelige system, at skyrerne, når glasset endelig var brugbart, gik ud og hentede glasmagerne enten det var dag eller nat. I dag gennemføres smeltningen normalt på en nat. Men hele dette system med potterne kan ikke bruges, hvis man vil arbejde kontinuerligt, dag og nat, sådan som det gøres med moderne automatiske maskiner. Her må man have en ovn, der også smelter kontinuerligt, og dette er wanneovnen.

Potteovn.

Ovennævnte formulering står lidt i kontrast til efterfølgende ordforklaring, som Mogens Schlüter også er mester for. I ordlisten i ”Dansk Glas” skriver han under ”Potteovn”: ***På grund af systemet med de udskiftelige potter brænder en potteovn uafbrudt i flere år. De første ovne i Danmark holdt kun et år eller mindre, men i dag 5-6 år (1963). Opvarmningen, ”Optempringen” af ovnen tager ca. 3 uger.***

Mht. de 2 sidste afsnit så må man nok konkludere, at førstnævnte redegørelse om wanneovnens fordele i forhold til potteovnen er i nutid (1963), mens sidstnævnte ordforklaring om potteovnen mest henviser til tiden før ca. 1900. **I den mellemliggende periode har en samfundsændring bevirket en udvikling, der i høj grad har sat sit præg på glasindustrien, som vi senere kommer ind på.**

Potter ikke klar på samme tid.

Journalisten fra ”Dagens Nyheder” beretning om døgndriftsproduktion på Aalborg Glasværk i 1869 bliver på sin vis underbygget af Schlüter med følgende citat (5):
*Et andet problem var, at man ikke havde styr på smeltningen. Man vidste ikke på forhånd, hvornår glasset var klar til brug. Det var derfor skik, at man gik ud og hentede glasmagerne til arbejde, dag og nat, når glasset var klart, ”blankt”, som man sagde. Derfor skal boligerne ligge så tæt ved værket, at ovnpasseren, skyreren, kunne gå lige ud og banke folkene op. Ofte blev kun nogle hentet, **fordi kun deres potte var klar**, medens andre fik lov at sove videre. Som gamle glasmager Rehermann har fortalt det, kunne skyreren råbe i den fælles forgang: ”Hannibal skal arbejde, Rehermann kan sove videre” – og så tog man sig en lille lur til, skriver han.*

Det vil nok være urealistisk at tro, at smelteren - i en omgang - venter til alle potter er tomme - med at fylde op til en ny omgang smeltning. For som det fremgår, så havde de enkelte potter blank mængde på forskellige tidspunkter, og så blev de også

tomme på forskellige tidspunkter, da hver glasmager på det tidspunkt jo havde sin egen potte, men også fordi andre forhold gjorde sig gældende: arbejdshastighed, emne størrelse og udskiftning af dårlige potter. Det logiske ville derfor være, at smelteren efterfyldte potterne, efterhånden som de blev tomme, både aht. produktionskapaciteten og varmeudnyttelsen, men også fordi en helt tom potte uden indhold af råmaterialer ville tage skade pga. ovnsens høje temperatur (forkulle).

Både hvidt- og grøntglas.

Vi får en meget tidlig førstehåndskildring om Conradsminde og dets produktion, da en journalist fra Stiftstidende besøgte glasværket og skrev følgende 18. Juli 1837 i avisen om sine oplevelser (6):

Siden 1835 tilvirkes her af 10 -12 Arbeidere, indkaldte fra Norge, en stor Mængde Flasker af forskellig Art og Størrelse, Sylteglas, Mælkefade o. s. v. af grønt Bouteilleglas, og i Aar er endvidere begyndt med en Arbejder, paa Fabrikation af Medicinglas af ordinair Hvidtglas-Masse. I Løbet af de 36 timer da en Blanding (Meng) bringes i Flus og udblæses, tilvirkes 1600-1800 sædvanlige flasker og desuden en Deel Medicinglas...

Iflg. denne samtidskildring, så fremstillede Conradsminde på den tid (juli 1837) 1600-1800 flasker af grøntglas og en del medicinglas af ordinær hvidtglas ved en potteovn (sandsynligvis til 4-potter) **af smeltet blank mængde af hhv. grønt- og hvidtglas i løbet af 36 timer.**

Ud fra ovennævnte citat fremgår det, at på daværende tidspunkt havde den enkelte glasmager næppe altid sin egen potte, da der var 11-13 glaspustere om 4 potter, der indeholdt henholdsvis grønt- og hvidtglas i ikke kendt potte fordeling, men de har sikkert arbejdet i døgndrift med 12 timers skift, så godt som det nu lod sig gøre.

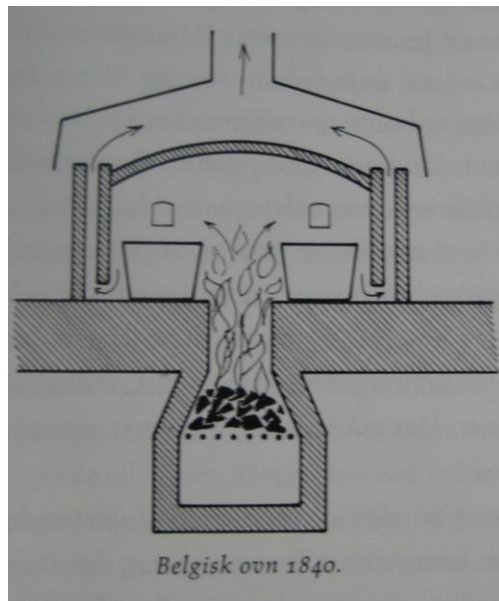
Med de konsekvenser, der er i uens forbrug pr. potte - sammenholdt med udskiftning af defekte potter, så må produktionsforholdene også dengang være, at smelteren efterfyldte de enkelte potter, efterhånden som mængden i de enkelte potter blev forbrugt, uanset om det drejede sig om grønt- eller hvidtglas.

Forholdene på Aalborg Glasværk.

Desværre ved vi ikke, hvordan ovnene på Aalborg Glasværk var konstrueret, men de menes at være af typen ”Belgisk ovn 1840” efter bygningens form at dømme. Den første ovn fra 1853, som mest er blevet benævnt flaskeovn, trods det at produktionen var mere alsidig (7), var sandsynligvis i 1869 en decideret grøntglasovn, da man jo nu også havde en hvidtglasovn. Den havde sandsynligvis 6 potter, men det fremgår ikke af journalistens omtale, hvorvidt de var åbne eller lukkede. Hvordan glasværket har klaret at lave blank mængde uafbrudt – kontinuerligt – så der kunne fremstilles flasker

(eller rettere bouteiller, dvs. grønne flasker) mm. i døgndrift (2 skift a hver 12 timer), som journalisten skriver, er uvist, for det nævnes ikke.

Men døgndrift skal nok forstås på den måde, at hyttemesteren har koordineret hele fremstillingsprocessen under hensyntagen til antal potter og antal glaspustere, så man kontinuerligt altid havde blank mængde til rådighed, men hvis det forudsætes skete – at en potte skulle udskiftes – så måtte der nødvendigvis ske et afbræk i den ellers kontinuerlige produktion og produktionen blev diskontinuerlig, hvilket jo også er det, der karakteriserer potteovnen, som Mogens Schlüter skriver.

Belgisk ovn 1840 – indført på Holmegaard 1865.

Potteovnen år 1963.

I 1963, hvor 1. Udgave af ”Dansk Glas” udkom, brugte man stadig potteovne til fremstilling af finere serviceglas, men man arbejdede om dagen og smeltede om natten. De ovne man brugte kunne nu holde 5-6 år og havde fra **kun 1 til 16-18 potter** (se ”Dansk Glas”, ordliste: Potteovn), hvilket var bestemmende for, hvad værkstedet (stolen) tilknyttet den pågældende ovn kunne fremstille, her har især 1-potteovnen sin begrænsning, da den jo kun kan smelte en mængde af gangen, men den ulempe kunne afhjælpes ved at have flere 1-potteovne.

Den driftsform skyldes en udvikling, der startede i 1873 (læs efterfølgende afsnit: Driftsforhold før c. 1900), hvor loven om børnearbejde blev vedtaget, efterfulgt af glasarbejdernes erhvervede rettigheder mht. forøget fritid, samt den forbedrede teknologi på glasværkerne, især mht. fyringsbrændsel (kul, gas, olie & el), kapacitet - og temperaturstyring.

I ”Dansk Glas” 3. udgave, side 25 skriver forfatteren, Alfred Larsen:

1873 trådte en ny fabrikslov i kraft. Den forbød alt natarbejde for børn og fastsatte børns maksimum-arbejdsdag til 5 ½ time. Især for glasværkerne betød den nye lov et brud med gammel sædvane og nødvendiggjorde en omlægning af driften, som voldte store overgangsvanskeligheder.

Driftsforhold før c. 1900.

Som følge af oplysningerne i den nævnte litteratur om potteovne, så må det være sådan - at en potteovn i gamle dage (før ca. 1900) - på en måde, er en kontinuerlig ovn, i hvert fald er den i uafbrudt drift i en vis periode – benævnt ovngang (7-9 måneder). I følge glaslitteraturen havde de kendte danske potteovne 4 – 6 åbne potter

i perioden 1825 - c. 1860. Men selvom ovndriften var kontinuerlig i en vis periode, som var uvis, så var produktionen diskontinuerlig, som Schlüter påpeger i "Dansk Glas", når det drejer sig om at producere en bestemt mængde glas i et bestemt tidsrum over en længere periode, hvilket især skyldes, at revnede potter måtte udskiftes med jævne mellemrum – man vidste aldrig hvornår - og dermed blev glasproduktionen af varierende størrelse pr. tidsenhed.

Tegnet situationsbillede fra "Illustreret Tiende 1875" som viser, hvorledes arbejdet foregik i en af glashytterne på Holmegaard Glasværk på den tid. Indfyringen sker på underliggende etage. Ovnene er den nye Belgisk ovn-type udviklet 1840, men som først er indført på Holmegaard i 1865.

I 1869, hvor journalisten besøgte Aalborg Glasværk, var arbejdernes og børns vilkår meget anderledes end i 1963, der var ingen børnelov og arbejdernes arbejdsforhold meget anderledes. Man arbejdede 12 timer hver dag, og det var arbejdsgiveren, der dikterede arbejdsvilkårene. Det er nok ikke helt forkert at konkludere, at hvis det var mest økonomisk at producere smeltet blank mængde kontinuerlig døgnet rundt, så gjorde man det, hvilket også har noget med traditioner at gøre, men med "Fabriksloven af 1873" og arbejdernes forbedrede vilkår, der tog sin begyndelse i 1880'erne, så måtte arbejdsgiverne hen ad vejen ændre filosofi mht. arbejdsvilkår, for hvor uafbrudt døgndrift (ovngang) med potteovne tidligere var en nødvendighed pga. ovnens akkumulerede varme, som ikke måtte "smides" væk, hvilket jo gik ud over økonomien, så måtte man nu søge andre veje, her kom teknologien til hjælp og medvirkede på sigt til bedre arbejdsforhold og kortere arbejdstid.

Resume.

De glasovne, der blev brugt i Danmark i årene 1825 - ca. 1865, var potteovne med 4-6 stk. potter, dvs. åbne ildfaste digler, som hver indholdt ca. 200 kg glas-råmaterialer, som blev benævnt mengen, og yderligere ofte 2 små potter, kaldet bukke, som var anbragt over de 2 indfyringssteder i hver ende af ovnen. De blev normalt på den tid brugt til særlige farver, dvs. blå og rødt (mangan). De åbne potter blev senere i århundredets slutning af glastekniske grunde afløst af lukkede potter, som beskyttede mengen mod forurening fra ovnrummet, men hvornår vides ikke.

Ovnen var i uafbrudt drift en vis periode (ca. 7-9 måneder), hvorefter den var nedslidt og må genopbygges (renoveres). Denne periode kaldes en ovngang, og går normalt fra efteråret til foråret. Under driften var det nødvendigt - i flere omgange, at udskifte udslidte og revnede potter, da de ofte holdt højst 1-2 måneder.

Ved starten af en ovngang vil der gå en vis tid, ca. 3 uger med opvarmning (benævnt optempringen), før mengen første gang bliver blank (smeltet og klar), for med de lidet effektive ovne var det en større opgave at opnå den nødvendige smeltetemperatur, som i opstartsfasen ikke blot var afhængig af råmaterialerne, men også af ovnen, der sluger rigtig meget varme, af samme grund blev åbningerne ind til potterne i nødvendigt omfang lukket med en smeltekegle for at undgå varmetab.

Under driften efterfylder smelteren de forskellige potter - efterhånden, som de bliver tomme, dvs. når glasmageren/glasmagerne har forbrugt sin/deres potte af blank mængde - muligvis gøres det, når potterne kun er delvis tomme for at undgå et for stort temperaturchok, hvilket kan skade potterne.

For at nedsætte smeltetiden i potteovnen brugte man til c. 1850 at smelte i 2 omgange, først for-smeltede man råmaterialerne i en såkaldt fritteovn (på Holmegaard benævnt askeovn) til en **fritte**, som blev knust og blandet med glasskår, før det fyldes på potterne. Hvor lang smeltetiden var for den enkelte potte ved driftsvarm ovn afhang dels af mængdens sammensætning og pottestørrelsen, men det vides - at på Conradsmindes tid (juli 1837) - kunne der smeltes og pustes 1600-1800 flasker og en del hvidtglas (medicinalgas) på 36 timer, så smeltetiden har nok været c. 1 døgn. Såfremt der i produktionen var behov for farveskift (mængde ændring), så var det i mange tilfælde nødvendigt at udskifte den pågældende potte.

Ovndriften var kontinuerlig - i hvert fald i en vis periode, men produktionskapaciteten var diskontinuerlig og kunne svinge mellem 0 - 100 % i ovngangen, for der skulle tit udskiftes defekte potter. I potteovne med 4 potter, som har døgn drift i en ovngang, kunne produktionskapaciteten derfor svinge mellem 0, 25, 50, 75 & 100 %, med henholdsvis 0, 1, 2, 3 og 4 potter med blank (klar) mængde, det kunne derfor være hensigtsmæssigt at vurdere, hvorledes bemanningen skulle være i relation til antal

potter, og om det var mere økonomisk at omlægge glasproduktionen, hvilket samfundsudviklingen senere påbød, og den teknologiske udvikling muliggjorde.

Som det fremgår af den her i artiklen omtalte samtidsberetning fra 1837, så er det ikke noget problem at have/blande potter med grønt- og hvidtglas i samme ovn, faktisk er det potteovnens fordel i forhold til wanneovnen, at den rent glasteknisk kan indeholde lige så mange forskellige mængder/farver, som der er potter, derfor blev potteovnen - i sin grundform - stort set brugt uændret langt op i 1900-tallet, men driften var tilpasset tidens krav, som var muliggjort af den teknologiske udvikling, hvilket resulterede i - at man på et tidspunkt helt gik over til at smelte om natten og arbejde om dagen. Problemet blev derfor mere af administrativ karakter, nemlig at holde styr på, hvad de enkelte potter indeholdt, hvilket var en af smelterens vigtigste opgaver, samt at koordinere bemanningen i forhold til produktionskapaciteten, hvilket var hyttemesterens opgave.

Det skal bemærkes, at da man i 1960'erne indførte den moderne 1-potteovn (8), som Schlüter benævner den, så var det ikke blot pga. teknologiske forbedringer, men også pga. de miljømæssige hensyn. Desværre havde 1-potteovnen den begrænsning - som navnet siger - og i lighed med wanneovnen, at den kun kunne smelte en mængde (farve) af gangen. Den ulempe kunne elimineres ved at have en række 1-potteovne - og det havde man så - eksempelvis havde man på Fyns Glasværk 10 stk. 1-potteovne. De forskellige glasværker, herunder Aalborg Glasværk kunne altså med en potteovn med 4-6 potter fremstille både grønt- og hvidtglas samtidig, og hvis man ønskede det - også blå- og rødt glas (mangan), men for at have en så kontinuerlig produktion som muligt, så skulle ovnen have mindst 2 potter for hver mængde (farve) og afpasse glasproduktionen efter smeltetiden pr. potte, som igen var afhængig af pottens størrelse og mængdens sammensætning. Det var derfor uforudsigeligt, især hvis en eller flere potter gik itu, i hvor lang tid man fik en jævn produktion, men det var nu engang premisserne dengang, hvilket man jo var vant til, og sikkert levede fint med.

14-02-2014 Jørgen Frank Rønnest / jronnest@hotmail.com

Noter.

1. Artiklen: En journalist besøger Aalborg Glasværk 1869. Glasnyt marts 1993.
2. Riismøller, Peter. Arv og Eje 1957, side 26.
3. Witt, Torben. Et par nordjyske prislister. Særtryk Hikuin 2 – 1975, side 5.
4. Schlüter, Mogens. Dansk Glas 1825-1925 3. udgave, side 386.
5. Schlüter, Mogens. Kastrop og Holmegaards Glasværker 1825-1975, side 18.
6. se note 3, side 2.
7. Rønnest, Jørgen F. Produktionen på Glasværket i Aalborg. Glasnyt nr. 53 s. 17.
8. Schlüter, Mogens. Danske flasker, side 167.

Nyt samarbejde mellem Fynske Glasvenner, Glashistorisk Selskab Holbæk og Glashistorisk Selskab Aalborg*1976, idet vi har oprettet en ny platform i form af et digitalt bibliotek, hvor der løbende vil blive uploadet arkivalier fra de Danske Glasværker, så de er tilgængelige for alle medlemmerne fra FG, GSH og GSAA.

Biblioteket for Dansk Glashistorie

Besøg hjemmesiden www.gsaa1976.dk > klik på fanen **Glas Litteratur** > Klik på **Biblioteket for Dansk Glashistorie** > klik på **BOGEN** Og frem kommer *Biblioteket for Dansk Glashistorie*.

